

El retablo de las maravillas

Cinco variaciones sobre un tema de Cervantes

Fitxa Pedagògica

L'autor de *El Retablo de las Maravillas*

Miguel de Cervantes Saavedra neix a *Alcalà de Henares* el 29 de setembre de 1547. El seu pare era cirurgià (aleshores no era una professió ni tan ben vista, ni tan ben pagada com avui dia) i tenia ascendents jueus, quelcom que era perjudicial a l'Espanya per a qualsevol de l'època.

Hi ha molt poques dades sobre la seva infantesa. Resten quatre poesies publicades el 1569 a Madrid pel seu mestre, l'humanista **Juan Lopez de Hoyos**.

Del 1569 al 1580, **Cervantes** s'allunya del món de les lletres. Després d'una estada a *Roma*, entra a l'armada espanyola i lluita a la batalla de *Lepant* el 1571, on és ferit a la mà esquerra. Un cop recuperat, continua al servei de les tropes espanyoles i participa en les lluites encapçalades per **Juan de Àustria** a *Navarino*, *Corfú* i *Tuníssia*. El 1575, tornant a *Espanya* per la *Mediterrània*, és capturat per corsaris argelins. Portat a *Argel* com esclau, hi estarà captiu cinc anys (tot i participar en quatre fugues que acaben fracassant).

Un grup de frares trinitaris l'allibera el 1580 i **Cervantes** torna a *Madrid*. La seva família està completament arruïnada. Es dedica a escriure altre cop, publicant **La Galatea** el 1585, i veient com algunes seves comèdies (avui dia quasi totes perdudes) comencen a representar-se. La seva vida torna a canviar a partir del seu casament amb **Catalina de Salazar i Palacios** i un canvi de residència dos anys després per tal de millorar la seva posició econòmica. Treballarà arreu d'Andalusia com a comissari d'abastos i captador d'impostos per l'Armada Invencible. Però les coses no seran fàcils: serà excomunicat per l'església en mirar de cobrar els seus impostos i acabarà aquesta etapa empresonat a Sevilla degut a irregularitats en els comptes que controla.

El 1605 es trasllada a *Valladolid* i aquest mateix any es publica a *Madrid* la primera part del **Quijote**. L'èxit és tan immediat com efímer. L'any següent, i sempre amb problemes econòmics, se'n va a viure definitivament a Madrid. La darrera fase de la seva vida ve marcada per una gran producció literària. Publicarà el 1613 les **Novelas Ejemplares**, el 1614 el **Viaje del Parnaso** i el 1615 les **Ocho Comedias y Ocho Entremeses** i la segona part de **El Quijote**. Mor a *Madrid* el 23 d'abril de 1616, deixant per publicar **Los trabajos de Persiles y Segismunda**.

L'autor de les *Cinco Variaciones sobre un tema de Cervantes*

Albert Boadella Oncins neix a *Barcelona* l'any 1943. Realitza els seus estudis teatrals a l'*Institut del Teatre de Barcelona* i al *Centre Dramatique de l'Est (Strasbourg)* i d'expressió corporal a *París*. Forma part de la companyia de mim d'**Italo Riccardi**.

L'any 1962 funda la companyia **Els Joglars**.

La seva activitat com actor, director, escenògraf i dramaturg es desenvolupa quasi totalment dins aquesta companyia amb la qual ha creat una trentena de títols. Algunes d'aquestes obres han provocat violentes

polèmiques que han suposat processos judicials, debats polítics i atemptats a la companyia. Amb motiu de les representacions de *La torna* (1977) **Boadella** va ser acusat d'injúries a l'exèrcit i empresonat. Posteriorment va protagonitzar una espectacular fuga, que el va obliga a viure exiliat a *França* durant un temps.

Obres com *Mary d'Ous*, *Àlias Serrallonga*, *M7 Catalònia*, *Teledium*, *Virtuosos de Fontainebleau*, *Yo tengo un tío en América*, *Daaalí*, etc., han recorregut nombrosos països europeus i americans.

Les seves obres satíriques, tràgiques i alhora humorístiques han suposat la creació d'un estil personal reconegut internacionalment. I han obtingut un espectacular èxit d'audiència a través de barrejar la investigació i la popularitat, la tendresa i la crueltat, la denúncia i la poesia.

Avui dia, Boadella treballa en camps diversos: escriu, interpreta i crea sèries de televisió, és professor de Dramaturgia i Direcció a l'Institut de Teatre de Barcelona i fa pocs mesos ha dirigit la pel·lícula d'**Els Joglars** *¡Buen viaje, Excelencia!* de la qual ha escrit el guió i posteriorment la novel·la, produïda per **Andrés Vicente Gómez** per a Lolafilms.

És l'autor de *El retablo de las maravillas: cinco variaciones sobre un tema de Cervantes*, així com el responsable de la direcció i l'espai escènic de l'obra que arriba al *Teatre Lliure*.

L'obra i el tema

- **El Retablo de las Maravillas**

Sovint es considera ***El Retablo de las Maravillas*** com el millor dels entremeses cervantins. Els protagonistes són **Chanfalla**, que és el propietari del retaule (una mena de teatret portàtil) i la seva companya d'aventures, **Chirinos**.

Ambdós van amunt i avall, de poble en poble, entretenant la gent. Per estalviar-se feina i viure millor, decideixen canviar l'espectacle que sempre representen. I creuen que els serà més fàcil i rendible entabanar els nous públics que no pas treballar com abans ho feien.

La nova idea és a partir d'un espectacle basat en un retaule màgic en el que les figures només són visibles pels espectadors que no tinguin avantpassats o parents jueus i que, a més, siguin fills legítims. Tot i que els espectadors no veuen pas res al teatret, per tal de no passar per jueus (o descendents de), fan veure que veuen les escenes i figures que el xerrameca va presentant. I amb aquesta estafa, **Chanfalla** i **Chirinos** no han de treballar gaire.

Tot d'una, un militar que vol destacar un batalló al poble, es presenta durant la representació. Com que no en sap res, reconeix davant tothom que no és capaç de veure cap personatge o història al teatret. El poble es comença a mirar malament al nou-vingut, convençut que és un bastard o un convers. Tot plegat acaba per provocar un conflicte on no hi falten les armes entre el militar i la gent del poble.

- **El Retablo de las Maravillas: Cinco Variaciones sobre un Tema de Cervantes**

Si **Cervantes** ironitza sobre els complexos humans i com el temor a passar públicament per algú d'inferior condició és terreny abonat per a les estafes dels farsants, **Els Joglars** han realitzat una adaptació de l'entremès, en la que partint de la situació del segle XVI es penetra posteriorment en la societat actual, on se segueixen produint retaules amb idèntiques situacions de complexos, enganys i exaltació del més beneït a las més altes instàncies de la societat.

Seguint les premises cervantines, en l'obra es passa pel món de l'art, per la religió, la gastronomia, la política i el poder, en referència a les cinc variacions que el mateix títol de l'adaptació indica.

Propostes didàctiques

A continuació es proposen diferents temes per tal que els professors triïn el més adients: convidem a treballar àrees diverses com la llengua castellana, la sociologia i la recerca històrica.

Les activitats estan recomanades per alumnes de tercer i quart d'ESO i els dos cursos de Batxillerat.

Activitat 1 - L'espanyol de l'època de Cervantes

La llengua castellana ha evolucionat molt des del segle XVII. Alguns termes i frases fetes ens poden semblar avui desconeguts. Troba el significat de les següents expressions de **El Retablo de las Maravillas** i proposa'n algunes que vinguin a dir el mateix:

- *¿Hase de hacer algo en este pueblo, señor autor? Que ya me muero porque vuesa merced vea que no me tomó a carga cerrada.*
- *Cuatro cuerpos de los vuestros no harán un tercio, cuanto más una carga;*
- *Por la mayor parte, los hombres de grandes barbas son sabiondos.*
- *Poca balumba trae este autor para tan gran retablo.*
- *¡Por el siglo de mi abuela, que pasan de milenta!*

Cerca ara el significat de les paraules **en negreta** i busca un sinònim de cadascuna:

- *¡Bueno sería que, en lugar de habernos venido a **holgar**, quedásemos aquí hechos **plasta**!*
- *¿Tengo yo los ojos en el **colodrillo**?*
- *El diablo lleva en el cuerpo el torillo; sus partes tiene de **hosco** y de **bragado**;*
- *¿No ve a la doncella herodiana el señor **furrier**?*
- *Ya me vi en sus cuernos, que los tiene agudos como una **lesna**.*

Activitat 2 - Els retablos d'avui dia

Llegeix el següent paràgraf, escrit per **Albert Boadella**, dramaturg i director de **El Retablo de las Maravillas: Cinco Variaciones sobre un tema de Cervantes**:

Avui sens dubte els mitjans de comunicació presenten grans quantitats de "retablos" en els que una enorme massa comulga cegament dels seus enganys fent realitat aquella dita de "Cada dia que amanece el número de

tontos crece". Estadísticament això és indiscutible, hi ha uns quants milions més d'imbècils que en l'època de Cervantes. Inclús trobem multiplicat un exemplar bastant més perillós i nociu: l'imbècil il·lustrat, la insensatesa del qual és capaç dels pitjors desastres.

Resulta obvi que les condicions de la nostra societat actual faciliten una autèntica multiplicació de "retablos" amb milions d'incauts i acomplexats disposats a l'aplaudiment de l'estupidesa. Nosaltres només hem retratat alguns tan evidents com l'art avantguardista, la cuina experimental, la religió i la política, encara que tampoc hauríem tingut cap problema per a escollir entre una enorme varietat. En definitiva, la única diferència que ens separa avui de Cervantes, és que a l'actualitat, el geni literari no hagués donat a l'abast en satiritzar tanta estupidesa sacralitzada i pagada pel contribuent.

Cerca ara informació sobre un dels següents temes que han estat presents i ho segueixen estant a la premsa, la ràdio i la televisió. Descriu-ne les diferents opinions que has trobat. Pots utilitzar internet, les hemeroteques dels diaris, entrevistes/enquestes...

1. El desastre del Prestige
2. Les armes de destrucció massiva a l'Iraq
3. Les desfilades de moda
4. L'any Dalí

Fes un article d'opinió tot contestant-hi les següents preguntes:

- Quina és la teva visió del tema?
- Coincideix amb les que has pogut recollir?
- Hi ha una opinió majoritària?
- Hi ha una versió oficial?
- Algú pot treure profit del tema? Qui i per què?
- Pot ser utilitzat políticament?

Activitat 3 - La realitat històrica: quina és la Catalunya real dins el context espanyol?

Al seu entremès, **Cervantes** ens parla de la hipocresia de la condició humana. **Els Joglars**, de la mateixa manera, fan una paràbola de la mentida a la nostra societat. Una societat en la que els impostors (mediocres ben relacionats que saben aprofitar els climes incerts) esdevenen herois i en la que la mentida acaba sent reconeguda per tots com a veritat per causes sinistres, innobles o estúpides.

Tot plegat no deixa de ser un reflex de la realitat històrica d'Espanya, en la que la dissortada situació del país ja feia proclamar al segle XVII veritats col·lectives que eren del tot falses a nivell individual.

Reflexiona sobre la realitat històrica de Catalunya.

Llegeix el següent fragment d'un article d'**Alfons Quintà**, aparegut al diari **AVUI** el dia 14 de setembre de 2002.

Els nostres darrers 25 anys

Les coses no han anat com esperaven milers de manifestants de l'11 de setembre del 1977

*Han passat vint-i-cinc anys des de la **històrica manifestació de l'11 de setembre del 1977**. No hi ha al·lucinogen capaç de fer creure que les coses han anat com esperaven els centenars de milers de manifestants. En canvi, tenim la desgràcia afegida d'estar ben servits quant a capacitat de falsejar la realitat per part d'aquells que, durant els 25 anys transcorreguts, han sabut fer bullir bé la seva pròpia olla. Tanmateix, les seves cabòries ja comencen a fer riure, per no dir plorar. La davallada ha estat tan espectacular que caldria trobar-hi explicacions genèriques, basades a detectar uns mals d'arrel que fa 25 anys no vam saber veure o preveure. S'ha de fer tot i dubtar que es pugui començar de nou: si no es va saber fer bé llavors, resulta més difícil intentar ara resoldre els nostres problemes bàsics. El llast ha augmentat i és immens. Caldria, en efecte, no solament plantejaments diferents (que no es fan, en una societat esdevinguda infinitament més impermeable) sinó també noves maneres de dur-los a terme. Això ja és somniar despert.*

En canvi, sí que val la pena considerar-ho per solidaritat amb les altres nacions sense Estat, oblidades de manera insolent per la Catalunya política actual. Se'ls ha de dir que mirar i entendre com s'han fet aquí les coses els ha de ser molt útil perquè ells obrin de manera diferent.

Els nostres mals actuals

*Aquesta consideració genèrica consisteix a creure que un dels nostres grans mals actuals ha estat haver passat, en els darrers 25 anys, de tenir una societat catalana amb un fort **referent col·lectiu** -conscient i inconscient- **en favor de la llibertat** a un altre model, el de **societat assistida**, sotmesa a un estatisme (sense tenir Estat) nefast i ridícul. Ha estat degut a la fam de poder que tenien fa 25 anys els polítics. Una fam que, com les plagues de llagosta d'Àfrica, ho ha arrasat tot. Probablement en el seu inici hi havia una causa personal concreta i dominant, un messianisme. Però ara això s'ha generalitzat.*

***Ja des de tots els partits el poder s'assimila només al nom i cognom (per no dir una imatge) d'un líder i, a més, tot es veu sota el prisma del domini social per part del poder polític partidista.** Són coses que no tenen res de modern. Parlar d'altres formes d'incidència social fa riure en un societat que, amb subvencions, clans servils, corrupció, domini polític de la TV i de mil altres maneres, està collada i ben collada pels partits. El canvi que hem patit en esdevenir una societat assistida es pot comparar en importància a passar d'una societat rural a una altra d'urbana, o d'una visió social dominant de base religiosa a una altra de només humanista. Certament, no és res de nou. **El jacobinisme** va obrar exactament així. L'Estat, accepció arrogant per dissimular el sectarisme dels polítics*

de torn que el controlen, va ocupar el lloc de Déu. No va ser un progrés, malgrat que el seu llenguatge pretenia ser progressiu. També ho és el llenguatge del comunisme i tampoc ha estat un progrés, ans ben al contrari.

Què va canviar aquí fa 25 anys? En primer lloc es va demostrar que la societat era madura i que era un mite la seva consideració de primitiva i endarrerida, feta pel franquisme. La societat es mereixia viure en llibertat. En 25 anys ha sabut fer-ne ús equilibrat. El seu principal pecat ha estat una **confiança excessiva en els polítics**. Ara ja ho veu. Però s'hi resigna.

La pregunta decisiva és saber si les noves elits polítiques han trencat amb un passat immemorial que feia que es considerés lícita una defensa extrema del poder, una vegada assolit. Hi ha una frase d'un polític espanyol, a cavall del segle XIX i del XX, que ho resumeix de manera excel·lent. Però és massa obscena per reproduir-la. En síntesi, vol dir que des del poder es pot fer el que es vulgui en favor de l'amic i en contra de l'enemic, mentre que n'hi ha prou a aplicar la llei a l'indiferent, atès que sempre hi ha una bona dotzena de lleis que afavoreixen l'Estat per damunt del ciutadà. Això no ha canviat. Ni canviarà a partir d'un debat polític (o politicomediàtic) com el que patim aquí i ara. Els debats ara cauen a trossos, i es van desintegrant d'un dia a l'altre.

Renéixer com l'au Fènix

Però tornen a renéixer, com una au Fènix que seria millor usar per fer botifarres. Ahir un polític va dir no se sap què contra un altre polític. Avui aquest li replica, amb la certesa que demà serà contestat. Ells van fent. L'olla va bullint. Mentrestant, fins i tot hi ha polítics que gosen dir que la culpa és dels que només ens ho mirem, malgrat estar esglaiats de tanta rucada. Però ja ho va preveure el saber popular: la culpa és com la torrentada, sempre descarrega al de més avall. Els de més avall no solament no poden canviar-ho, sinó que, en la pràctica, cada dia tenen menys possibilitats de fer-ho. Sempre hi ha hagut **l'obstacle de les lleis electorals espanyola i catalana**, profundament immorals i protectores del desordre establert. El **Parlament català té potestat**, que ningú li nega, **de promulgar-ne una de diferent**. Serà la setmana dels tres dijous. Però abans hi ha més obstacles. Lliguen amb la substitució (des del poder) del nostre delit de llibertat per una societat d'assistència, d'intervencionisme estatista i de pretesa tutela intel·lectual permanent. A més de lligar-hi, aquests obstacles en són la gran raó. És l'explicació genèrica expressada a l'inici.

Amb l'assistència se'ns roba el dret a pensar, a crear, a exposar-ho amb igualtat d'oportunitats, en un mercat cultural lliure. S'emmascara l'ajut a la cultura, quan l'únic ajut que necessita la cultura és evitar que la política penetri en el seu camp, el de la llibertat de pensar sense cap tutela, sectària i partidista per definició. Però allò no va ser res comparat amb la conxorxa immobiliària d'aquí i ara. Tanmateix, aquí aquesta conxorxa ha sabut imposar a la societat un missatge sinistre: l'únic camí de la salvació és que feu confiança als polítics.

Defensa de Catalunya

El particularisme diu que la defensa de Catalunya és cosa seva, i que tota altra acció faria nosa (si no la controla). Però a la vegada barreja de mil maneres Catalunya amb Espanya, tant que ja no saps de què parla. Ara, gran novetat, hi agrega el Marroc. Conclusió, es té com a referent intel·lectual al segon de Chevènement i a la TV Al-Jazira. Qui ho entengui no sé què comprarà, ni com continuarà resignant-se. S'entén que trobem una llengua i una cultura en situació - cada dia més ben dictaminada- d'enderrocament. Els polítics que en diuen alguna cosa, cada dia menys, creen totes les confusions, menys a l'hora d'atribuir-ne

culpes, que sempre són alienes. Altres no en diuen res perquè la davallada ja els va bé. Eren espanyolistes i continuen sent-ho. Uns i altres volen que la societat no els faci ombra. Una situació de davallada com la que han creat constantment, en 25 anys, va bé per a l'exercici quotidià del seu poder. Com que han creat el buit, quan hi ha una situació de conflicte o de canvi a nivell internacional, rebroten visions del món de museu o de llibre d'història. Per exemple, l'ideari de "compromís històric" que hi va haver als 70 a Itàlia. O una visió pintorescament neocolonial del Magrib. O el que sigui, com un rebuig de la globalització impropia d'una societat que durant tants anys va cercar la llibertat i la creativitat productiva. Ha esdevingut una societat assistida (i mal assistida), aliena a la modernitat. El món ha canviat i Catalunya està ancorada, no se sap ben bé on, però la fa estar immòbil en temps de canvi. No és cap mèrit. Ningú ho podia imaginar fa 25 anys, que potser hauran estat els darrers en el sentit dels últims amb esperança.

Contesta ara a les següents qüestions al voltant del text:

- Quin devia de ser, al teu parer, el referent col·lectiu de la societat catalana als darrers anys de la dictadura en favor de la llibertat? Era més fàcil o més difícil, lluitar contra el règim de **Francisco Franco**? Raona la teva resposta.
- A què es refereix **Alfons Quintà** amb l'expressió *societat assistida*?
- Creus que la majoria de votants distingeix entre líder i partit? Es vota a una persona o a un programa electoral?
- Com pots obtenir el programa electoral dels partits que es presenten a les eleccions?
- En què consisteix **el jacobinisme**? Pots relacionar-lo amb algun dels partits que coneixes?
- Creus que en els darrers 25 anys hi ha hagut un excés de confiança en els polítics? Encara hi és?
- En què consisteix la llei electoral catalana? Per què els polítics catalans no volen canviar-la?
- Què va significar l'Estatut d'Autonomia per Catalunya?
- Què suposa ser una Comunitat Autònoma?
- Quines competències té Catalunya? I quin règim fiscal?
- Per acabar: És un retaule dir que Catalunya és un país? Quins requisits ha de tenir un país per esdevenir-ne un de debò?

teatre lliure

montjuïc

SALA FABIÀ PUIGSERVER
DEL 20 DE FEBRER A L'11 D'ABRIL DE 2004

ELS JOGLARS

El retablo de las maravillas
Cinco variaciones sobre un tema de Cervantes

El retablo de las maravillas

ESPAI ESCÈNIC, DRAMATÚRGIA I DIRECCIÓ

albert boadella

EVERY
WEDNESDAY
WITH
ENGLISH
SUBTITLES

www.teatrelivre.com

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Institut de
Cultura

Consorci
d'Espais de Teatre
de Montjuïc

El Periódico

Catalunya
Cultura

33

VERDI

el Periódico

el Periódico

el Periódico